

Mezinárodní instituce

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

IVO POSPÍŠIL

Osnova

- I. Válka a její regulace
- II. Definice mezinárodního práva humanitárního
- III. Vývoj moderního humanitárního práva
- IV. Struktura mezinárodního humanitárního práva
- V. Specifické rysy a obecné zásady
- VI. Definice ozbrojeného konfliktu
- VII. Pravidla platná za mezinárodního ozbrojeného konfliktu
- VIII. Ochrana obětí
- IX. Pravidla platná ve vnitřním ozbrojeném konfliktu

I. Válka a její regulace

- Thomas Hobbes - monopolizace násilí uvnitř státu a jeho externalizace
- Carl Schmitt – Pojem politična (politika jako boj nepřítele proti nepříteli)
- von Clausewitz – pokračování politiky jinými prostředky

II. Definice mezinárodního práva humanitárního

- = soubor norem, které upravují vedení ozbrojených konfliktů s cílem zmírnit utrpení a omezit materiální škody či jiné negativní dopady, které tyto konflikty způsobují
- = upravuje pravidla boje a omezení negativních důsledků války
- = *ius in bello* (upravuje pravidla uvnitř konfliktu), nikoliv *ius ad bellum* (netýká se legality války jako takové)
- = synonymická terminologie: mezinárodní právo válečné, právo ozbrojených konfliktů, zákony a obyčeje války

II. Definice mezinárodního práva humanitárního

- v současnosti upravuje pravidla mezinárodních i vnitrostátních konfliktů
- první kodifikovaná část mezinárodního práva veřejného (!)
- po 2. světové válce otázka vztahu k mezinárodnímu právu lidských práv (ta se uplatňují především za míru, za ozbrojeného konfliktu mohou být některá tzv. derogována či sístována – viz např. čl. 15 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod:

„V případě války nebo jakéhokoli jiného veřejného ohrožení státní existence, může každá Vysoká smluvní strana přijmout opatření k odstoupení od závazků stanovených v této Úmluvě v rozsahu přísně vyžadovaném naléhavostí situace, pokud tato opatření nebudou neslučitelná s ostatními závazky podle mezinárodního práva.

Podle tohoto ustanovení nelze odstoupit od článku 2, kromě úmrtí vyplývajících z dovolených válečných činů, a článku 3, 4 (odstavec 1) a 7.

Každá Vysoká smluvní strana, využívající svého práva na odstoupení, bude v plném rozsahu informovat generálního tajemníka Rady Evropy o opatřeních, která přijala a o jejich důvodech. Generálního tajemníka Rady Evropy bude rovněž informovat o tom, kdy tato opatření pozbyla platnosti a kdy ustanovení Úmluvy budou znovu prováděna v plném rozsahu.“

II. Definice mezinárodního práva humanitárního

- LP se uplatňují i za války, avšak některé jejich aspekty se posuzují podle norem humanitárního práva (například právo na život a otázka zbavení života – otázka proporcionality v. válečné nezbytnosti)
- humanitární právo za války působí vůči LP jako lex specialis (blíže viz Pospíšil, I. Mezinárodní ozbrojené konflikty a lidská práva: pohled mezinárodních institucí a soudů. In Pospíšil, Ivo, Zdeněk Kříž a kol. Ozbrojené konflikty po konci studené války. Brno: MPÚ 2012, str. 228 – 246)

III. Vývoj moderního humanitárního práva

- Válečný zákoník Gustava Adolfa (1621) – pravidla pro velitele švédských vojsk za 30leté války
- Jean-Jacques Rousseau – válka není vztahem člověka k člověku, ale vztahem mezi státy, lidé se stávají nepřáteli jako bojující kombatanti (mohou mezi sebou na sebe útočit a zbavovat se života jen pokud vzájemně bojují, jakmile složí zbraně, stávají se opět lidskými bytostmi – má dopady až do dnešního pojetí kombatantů, válečných zajatců, vztahu k civilistům atd.)

III. Vývoj moderního humanitárního práva

- Základy ženevského práva (Henry Dunant):
Úmluva o zlepšení osudu raněných při armádách v poli (1864)
založení Mezinárodního výboru Červeného kříže (1880)
- Základy haagského práva (Francis Lieber):
Lieberův kodex
vojenské manuály
Petrohradská deklarace (1868)
Bruselská deklarace (1874)

III. Vývoj moderního humanitárního práva

- Haagské úmluvy (1899 a 1907)
- Ženevské úmluvy z roku 1929: Úmluva o ochraně raněných a nemocných, Úmluva o ochraně válečných zajatců
- 4 Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z roku 1949
- Dodatkové protokoly k Ženevským úmluvám z roku 1977: Protokol I (slučuje ženevskou i haagskou větev práva), Protokol II (upravuje pravidla vnitřních ozbrojených konfliktů)

IV. Struktura mezinárodního humanitárního práva

- Haagské právo – pravidla vlastního vedení bojových operací (pravidla účasti na nepřátelství, neutralita, metody vedení boje, bojové prostředky)
 - Ženevské právo – ochrana obětí ozbrojených konfliktů (ranění, váleční zajatci, zdravotnický personál, civilní osoby)
- obě části se postupně sbližují, dochází k jejich propojení v Protokolu I

V. Specifické rysy a obecné zásady

- předmět úpravy (situace extrémního násilí)
- adresáti norem (práva, povinnosti a jejich rozsah se liší dle druhu subjektů – kombatanti/nekombatanti, civilní subjekty, vojáci/poddůstojníci/důstojníci atd.)
- metoda právní regulace (co není výslovně zakázáno, neznamená, že je dovoleno)
- prameny práva (vedle mezinárodních smluv i mezinárodní obyčej – viz studie Mezinárodního výboru Červeného kříže z roku 2005 „Customary International Humanitaria Law, Volume I and II – identifikovala 161 obyčejových pravidel, a nepsané zásady lidskosti a požadavky veřejného svědomí)

V. Specifické rysy a obecné zásady

- **Zásada humanity**

- prostupuje všemi normami MHP
- subsidiarita v případech neupravených mezinárodní smlouvou (čl. 1 odst. 2 Protokolu I: „*V případech, které*

*rodň dohody, zůvají civilní osoby a
kombatanti pod ochranou a v mci působnosti
sad ho va ch z*

*ch obyčejů, ze sad lidskosti a z
požadavků ho svědomí.“)*

V. Specifické rysy a obecné zásady

- **Zásada vojenské nezbytnosti**

- omezuje násilí na nezbytnou míru – povinností válčících stran je užívat pouze takový druh a množství síly, které je nezbytné pro porážku nepřítele v nejkratším možném čase a s nejmenšími možnými náklady a ztrátami

- **Zásada rozlišování**

- povinnost rozlišovat mezi různými adresáty norem

V. Specifické rysy a obecné zásady

- Zásada proporcionality
 - zakazuje způsobovat nepřiměřené vedlejší škody (collateral damages) na civilních osobách a objektech, které převyšují získanou vojenskou výhodu
- Zásada rovných povinností válčících stran
 - válčící strany jsou povinny dodržovat MHP bez ohledu na to, zda jsou agresorem nebo obětí (klasifikace konfliktu jako války útočné, obranné, spravedlivé, omezené, totální atd.) nemá vliv na plnění pravidel humanitárního práva

VI. Definice ozbrojeného konfliktu

A) Mezinárodní ozbrojený konflikt

- společný čl. 2 ženevských úmluv:

„...bude se tato mluva vztahovati na všechny pady sěne lky nebo hokoli ho ho konfliktu ho mezi dvěma nebo ce mi mi stranami, i když lečný stav není n jednou z nich.

mluva bude se rovněž vztahovati na všechny pady stečně nebo plně okupace ho zemi některé Vysoké smluvní strany, i když se tato okupace nesetká s m m odporem.

Není-li některá ch se konfliktu smluvní stranou to mluvy, zůstanou mocnosti, které jsou mi stranami, přesto ny ve ch ch ch. Budou kromě toho ny touto mluvou vůči něne mocnosti, přijme-li tato její a bude-li se jimi diti.“

VI. Definice ozbrojeného konfliktu

- pojem rozšířil čl. 1 odst. 4 Protokolu I i na **národně osvobozenou válku**, kdy na jedné straně nestojí stát, ale národněosvobozené hnutí :
„.....se rozumějí ozbrojené konflikty, ve kterých rody
proti koloniálnímu režimu a cizí okupaci a proti
totalitním režimům, aby uplatnily své právo na
sebeurčení.“
- MHP se aplikuje ihned, jakmile fakticky započne ozbrojené nepřátelství (vždy, když dojde k použití ozbrojené síly)

VI. Definice ozbrojeného konfliktu

B) Vnitrostátní ozbrojený konflikt

- čl. 3 ženevských úmluv:

„V případě ho konfliktu, který nemá rodni z a který vznikne na zemi některé z ch ch stran, bude každá ze stran v konfliktu na diti se přím těmito mi...“

- Protokol II (užší definice vnitřního konfliktu):

konflikt, k němuž dochází na území některé smluvní strany mezi jejími ozbrojenými silami a disidentskými (opozičními) ozbrojenými silami (vnitřní nepřátelství musí být uskutečňováno ozbrojenou silou a takovou intenzitou, které vyžaduje nasazení vojenských složek, opozice musí být kolektivně organizována, jejich ozbrojené síly musí být pod velením)

VI. Definice ozbrojeného konfliktu

- Rozsudek ICTY ve věci Tadic (1996) (širší definice vnitřního konfliktu):
 - dlouhodobé ozbrojené násilí mezi vládními jednotkami a organizovanými ozbrojenými silami **nebo mezi takovými skupinami navzájem uvnitř státu**

VI. Definice ozbrojeného konfliktu

C) Smíšené ozbrojené konflikty

- realita po roce 1990 - rozpad státu, vnitřní konflikt se proměňuje v konflikt mezinárodní (rozsudek ICTY Tadic - nutnost oddělování jednotlivých fází konfliktu)
- vede k fragmentarizaci pravidel dle charakteru konfliktu a válčících stran

VII. Pravidla platná za mezinárodního ozbrojeného konfliktu

A) Kdo se účastní konfliktu:

- příslušníci ozbrojených sil (kombatanti)
 - mají v čele velitele odpovídajícího za podřízené,
 - nosí pevný rozeznávací znak viditelný na dálku,
 - nosí otevřeně zbraň,
 - dodržují zákony a obyčeje války

kombatant – usmrcuje a zraňuje osoby a ničí a poškozuje objekty a materiál, pokud násilné činy neporušují mezinárodní humanitární právo, má jeho jednání povahu výkonu oprávnění a nevede ke vzniku trestní odpovědnosti, je současně legitimním cílem útoku nepřítele, pokud je zraněn nebo upadne do zajetí, má **práva válečného zajatce**

VII. Pravidla platná za mezinárodního ozbrojeného konfliktu

za kombatanty se **nepovažují**:

- vyzvědači (tajně nebo pod falešnou identitou shromažďuje nebo se snaží sbírat informace v operačním území druhé válčící strany)
- žoldnéři (čl. 47 Protokolu I): osoba, která

je speciálně najata v *ste* *nebo v zahraničí k tomu, aby bojovala v*
m konfliktu;

skutečně se *mo* *části* *ch* *;*
svoji část v *ch* *ch motivuje hlavně* *m ziskem a*
stranou v konfliktu nebo *m* *nem* *skutečně* *bena* *lni*
odměna podstatně *ci odměnu* *benou nebo placenou*
kombatantům *ch* *v* *ch* *ch to strany;*

neni občanem strany v konfliktu ani nema *bydliště na zemi*
m stranou v konfliktu;

neni *kem* *ch sil strany v konfliktu, a*
nebyla *na* *tem, který není stranou v konfliktu k plnění* *ch*
kolů jako *k jeho* *ch sil.*

VII. Pravidla platná za mezinárodního ozbrojeného konfliktu

nekombatant – vojenský lékařský personál a duchovní personál (čl. 43 odst. 2 Protokolu I)
– nemají právo účastnit se nepřátelství, nesmějí být cílem útoku, mohou nosit zbraň pouze k vlastní obraně, pokud upadnou do zajetí, musejí být navrženi druhé straně

civilní osoby – upraveny až čtvrtou ženevskou úmluvou a Protokolem I (část IV. Civilní obyvatelstvo)

VII. Pravidla platná za mezinárodního ozbrojeného konfliktu

B) Jak bojuje (zakázané metody vedení boje):

- zákaz napadání civilních osob a objektů (čl. 52 odst. 1 Protokolu I)
- zákaz nerozlišujících útoků (čl. 51 odst. 4 Protokolu I)
- zákaz užití civilních osob jako živých štítů (čl. 51 odst. 7 Protokolu I)
- zabití či zranění osoby vyřazené z boje
- zákaz prohlášení, že nebudou bráni váleční zajatci
- proradnost (perfidní jednání) v. dovolená válečná lest
- zákaz plenění
- zákaz hladovění civilního obyvatelstva, zákaz úroků na zásobovací zařízení
- zákaz poškozování životního prostředí a kulturních památek
- zákaz útoků na přehrady a hráze, jaderné elektrárny a zařízení v jejich blízkosti

VII. Pravidla platná za mezinárodního ozbrojeného konfliktu

C) Čím bojuje (regulace bojových prostředků):

- konvenční zbraně v. zbraně hromadného ničení (WMD)
- zakázané konvenční zbraně:
- WMD:
 - zákaz chemických zbraní (Úmluva o zákazu chemických zbraní a o jejich likvidaci, 1993)
 - zákaz biologických zbraní (Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických a toxinových zbraní a o jejich zničení, 1972),
 - omezení jaderných zbraní (poradní posudek MSD o legalitě hrozby a použití jaderných zbraní, 1996)

VII. Pravidla platná za mezinárodního ozbrojeného konfliktu

C) Kdo nebojuje (válečná neutralita)

- prostá neutralita (Úmluva o právech a povinnostech neutrálních mocností a osob v pozemní válce, 1907):
 - právo na územní nedotknutelnost a udržování vztahů s oběma válčícími stranami
 - povinnost zdržet se účasti na konfliktu (i nepřímé), povinnost rovného přístupu k oběma stranám
 - v případě útoku na své území má právo užít ozbrojenou sílu, aniž by to znamenalo odstoupení od neutrality
 - povinnosti zavazují pouze stát, nikoliv soukromé osoby (občany či právnické osoby registrované v tomto státě, které mohou poskytovat jakoukoliv pomoc a stát není povinen jim v tom bránit)
 - může poskytnout válčícím stranám zprostředkování či dobré služby
- trvalá neutralita (uznaná v. garantovaná)

VIII. Ochrana obětí

- Definice: osoba, která se za ozbrojeného konfliktu z jakéhokoliv důvodu ocitla v moci nepřátelské mocnosti (ranění a nemocní, lékařský personál, váleční zajatci)
- Prameny: ženevské úmluvy a oba dodatkové protokoly obsahují velmi podrobná pravidla
- Společné rysy: povinnost respektovat oběti, chránit oběti, povinnost lidského zacházení, zákaz diskriminace

VIII. Ochrana obětí

A) Ranění a nemocní

Práva a povinnosti:

- zákaz jakéhokoliv útoku na jejich život, zákaz dobít či vyhladit, mučit, provádět biologické pokusy (zákaz podrobovat osoby jakémukoliv zákroku který není vyvolán negativním zdravotním stavem, například tělesné mrzačení, lékařské pokusy, odnímání tkání a orgánů za účelem transplantace, výjimkou je darování krve a kůže na bázi dobrovolnosti)
- osoby nesmějí být ponechány bez lékařské pomoci a nediskriminačně (vlastním vojákům musí být poskytnuta stejná péče jako nepřátelským)
- válčící strany mají povinnost sjednávat, kdykoliv to okolnosti dovolí, příměří, zastavení palby a místní dohody za účelem sběru, výměny a přepravy raněných, povinnost evidovat raněné a nemocné,
- podrobná úprava pohřbívání (čl. 17 první ženevské úmluvy, čl. 20 druhé ženevské úmluvy)

VIII. Ochrana obětí

B) Lékařský personál (první ženevská úmluva – pouze jako součást ozbrojených sil, Protokol I označuje i civilní personál)

Identifikace: rozeznávací znaky (červený kříž na bílém poli, červený půlměsíc, červený lev a slunce na bílém poli, červený krystal na bílém poli (od 2005: Dodatkový protokol III))

VIII. Ochrana obětí

VIII. Ochrana obětí

Práva a povinnosti:

- za všech okolností musí být respektován a chráněn,
- pokud upadne do zajetí, nesmí být zadržen, ale vrácen druhé straně konfliktu, výjimkou je situace, pokud to vyžaduje zdravotní stav a počet válečných zajatců (takto zadržený personál není považován za válečné zajatce, ale musí s ním být zacházeno minimálně se stejným standardem, musí mu být umožněno vykonávat své poslání, tj. léčebné funkce ve prospěch zajatců, naopak nesmí být nucen k žádné jiné práci, po odpadnutí nezbytné situace musí být vrácen druhé straně)

VIII. Ochrana obětí

C) Váleční zajatci

- třetí ženevská smlouva o ochraně raněných a nemocných vojáků a o zraněných a nemocných zajatcích a Protokol I (čl. 44):

„Každý kombatant, jak je v moci protější strany, se považuje za zajatce, jestliže se ocitne v moci protější strany.“

VIII. Ochrana obětí

Práva a povinnosti:

- povinnost zjistit totožnost zajatce pro účely evidence a režimu zacházení (zajatec je povinen uvést pouze jméno, příjmení, hodnost, datum narození, matriční či obdobné číslo),
- zákaz vykonávat tělesné či duševní trýznění za účelem získání informací,
- zákaz odebrat průkaz totožnosti,
- právo ponechat si svršky a předměty osobní potřeby, i když patří k oficiální výzbroji, ubytování za stejných podmínek jako mají příslušníci vlastních ozbrojených sil,
- přísun vody, potravin, jednou měsíčně pravidelná lékařská prohlídka
- lze podrobit výkonu nucené práce (povolené činnosti – správa tábora, zemědělství, průmysl, doprava nevojenské povahy, obchodní a umělecká činnost, služby v domácnosti, veřejné služby nevojenské povahy, nesmí být podrobován práci ponižující pro příslušníka ozbrojených sil, práci nebezpečné a zdraví škodlivé – například odstraňování min), nikoliv poddůstojníky (pouze dozorčí činnosti) a důstojníky

VIII. Ochrana obětí

- právo na styk s vnějším světem: na korespondenci (minimálně dva dopisy měsíčně), která může být podrobena cenzuře, ale nesmí být zadržena, právo na styk s úřady státu, které je drží v zajetí
- trestání dle zásady asimilace (podle pravidel platných pro ozbrojené síly státu, který zajatce drží), pouze před vojenským soudem, který zaručuje nezávislost a nestrannost, disciplinární tresty může vynášet pouze důstojník (velitel tábora)
- ukončení zajetí – osvobození, zdařilým útěkem (má právo pokusit se o útěk, pokud bude znovu zajat, nesmí být za předchozí útěk trestán, disciplinárně lze potrestat za opakovaný neúspěšný útěk) smrtí (pravidla pohřbívání – jednotlivě, s úctou a dle pravidel náboženství, k němuž se hlásil, evidence hrobů, zpopelnění pouze na žádost zemřelého), repatriací (dohoda o výměně, povinnost repatriovat vážně nemocné a těžce raněné, povinnost okamžité repatriace po ukončení aktivního nepřátelství bez ohledu na uzavření mírové smlouvy)

VIII. Ochrana obětí

D) Civilní osoby

- čtvrtá ženevská úmluva a Protokol I

Obecně:

- zákaz braní rukojmí
- zákaz vykonávání nátlaku za účelem získávání informací

Ochrana cizinců na území zneprátelených stran:

- do WWI právo cizince kdykoliv opustit území válčící strany, ve WWI i WWII byl každý cizinec považován za potenciálního brance nepřátelské mocnosti – praxe vedla k rozsáhlým internacím cizinců
- reakce v Ženevské úmluvě: cizinci mají oprávnění kdykoliv opustit území, kromě dvou výjimek – vyžaduje-li to bezpečnost strany v konfliktu a pokud o to sám cizinec požádá a internace je nezbytná (ochrana cizinců před lynčováním)
- cizincům může být nařízena nucená práce za stejných podmínek jako vlastním občanům (nepřátelským cizincům nelze nařizovat práci, která přímo souvisí s bojovými operacemi)
- zakazuje se konfiskace jejich soukromého majetku

VIII. Ochrana obětí

Ochrana civilních osob na okupovaných územích:

- základní povinností je zachovat veřejný pořádek, zachování trestního a civilního zákonodárství, okupační mocnost může přijímat vlastní trestní normy, které nesmí mít zpětnou účinnost (trest smrti lze ukládat je za činy, kde to připouští právo okupovaného státu)
- musí zůstat zachována působnost místních civilních úřadů a soudů
- okupační mocnost nesmí měnit demografickou strukturu na okupovaném území (zákaz deportací, zákaz přesouvání vlastního obyvatelstva na okupované území)
- civilní obyvatelstvo nesmí být nuceno ke službě v ozbrojených silách, lze je podrobit nuceným pracím (výlučně uvnitř okupovaného území, u osob starších 18 let, za spravedlivou mzdu)

VIII. Ochrana obětí

- konfiskace majetku: upraveno pouze řádem války pozemní z roku 1907 (soukromé vlastnictví nesmí být konfiskováno) – odraz obyčejového práva (veřejné statky lze konfiskovat, soukromé nikoliv, ani za náhradu)
- povinnost zásobovat obyvatelstvo potravinami a léky (čl. 55 úmluvy) i dalšími prostředky nezbytnými k přežití (čl. 69 Protokolu I)
- internovat lze pouze jako trest za čin spáchaný v úmyslu poškodit okupační mocnost nebo pokud to okupační mocnost považuje za nutné z naléhavých bezpečnostních důvodů (práva internovaných civilních osob jsou obdobná právům válečných zajatců)

IX. Pravidla platná ve vnitřním ozbrojeném konfliktu

- neochota států regulovat mezinárodním právem vnitrostátní konflikty, změna po 2. sv. válce
- společný čl. 3 ženevských úmluv (miniaturní konvence) – vyjmenovává, která pravidla platná pro mezinárodní konflikty se uplatní i ve vnitřním konfliktu
- Protokol II – podrobná úprava vnitřních konfliktů (chybí vymezení stran konfliktu, úprava bojových prostředků a způsobů vedení boje), navíc stanoví, že se týká pouze konfliktů na území smluvních stran mezi vládními ozbrojenými silami a disidentskými silami
- obyčejové právo – shrnuto v rozsudku ICTY Tadic (širší definice vnitřního konfliktu, aplikace celé řady pravidel pro mezinárodní konflikt jako součást obyčejového práva)
- tendence ke sblížování pravidel platných v mezinárodním i vnitřním konfliktu

IX. Pravidla platná ve vnitřním ozbrojeném konfliktu

Specifika úpravy:

- neexistence válčících stran
 - nerozlišuje kombatanty/nekombatanty/civilní osoby (příslušníci válčících stran nejsou nadáni imunitou, mohou být za své činy trestáni dle vnitrostátního trestního práva, nemohou mít statut zajatce, vztahují se na ně pravidla internace jako na civilní osoby)